

Машадо де АССІС

СОБАКА з бляшанкою на хвості

З португальської переклала Віра ВОВК

ОПОВІДАННЯ

Був собі один учитель, що намірився влаштувати учнівський конкурс з есе та стилю — корисний задум, який не лише загострив і викликав на двобій найрізноманітніші мистецькі амбіції, а й надихнув на взірці високої та вишуканої творчості.

— Хлопці! — оголосив учитель. — Є блискуча нагода показати, що ви на щось здатні. Оголошую конкурс і даю на нього півмісяця. А по цьому терміні я волю тримати в своїх руках ваші витвори. Обране журі належно їх порівняє, оцінить і відзначить.

— А яка тема? — радісно заплескали в долоні хлопці.

— Я міг би дати історичну тему, але те було б надто легко для вас. А я хочу виявити здібності кожного. Отож даю вам тему просту, на перший погляд нібито й вульгарну, а насправді глибоко філософську.

— Та кажіть же, кажіть!

— А тема така: «Собака з бляшанкою на хвості». Я хочу, аби ви блиснули соковитою мовою та сміливою думкою. Тож до роботи, хлопці! Певно ж, що кожен опрацьовує цю тему, як уміє.

Учитель уклав журі, до якого ввійшов і я. Сім робіт надійшло на конкурс. Загалом усі непогані, але три особливо заслуговували на пальму першості

Перекладено за виданням: Machado de Assis: *Obra Completa*, vol. III, Editora Jose Aguilar. Rio de Janeiro, 1959.

Віра Вовк, 1992, переклад українською мовою.

Машадо де Ассіс (1839—1908) — видатний бразильський романіст, майстер короткої новели, фундатор і перший президент Літературної Академії. Автор романів «Воскресіння» (1872), «Посмертні спогади Браса Кубаса» (1879), «Кінкас Борба» (1891), «Дон Касмурро» (1899), «Записки Айреса» (1908), а також збірок оповідань «Історії без дати» (1884), «Розрізнені сторінки» (1899), «Реліквії старого будинку» (1906) та інших.

й сповнили жюрі та вчителя благоговійним подивом. В одній роботі відчувалися сміливість думки й новітній стиль, у другій — добірна мова й академічна піднесеність, а в третій — вишукана вченість і майстерність. Ми їх розташували за значимістю та стилем. Отож маємо:

1. Автентично-астматичний стиль

2. Стиль *ab ovo*¹.

3. Пишний класичний стиль

Аби читач провінції Ріо-де-Жанейро міг сам судити про достоїнства цих творів, наводжу згадані праці, досі не друковані, але відтепер віддані на публічну оцінку.

1. Автентично-астматичний стиль

Собака рвонув поривчасто. З фізичного погляду собака має кінцівки — чотири. З морального погляду, він має і крила — двоє. Ноги: швидкість у поземній лінії. Крила: швидкість у лінії доземній.

Дві сили, два пориви. Плече ангела при торсі локомотива.

Хлопчик прив'язав до собачого хвоста бляшанку. Що таке хвіст? Видовження, засліплення. Той виріст, який являє тіло, являє також і блискавицю. Чи ж так мовить філософія? Ні, таке каже етимологія: *rabo, rabino*² — дві ідеї, один корінь.

Етимологія править за ключ до минулого, філософія — за ключ до майбутнього.

Собака летів вулицями і бив бляшанкою по бруківці, аж іскри сипалися. Бляшанка оглушливо гуркотіла, собака мчав. Він мчав, як блискавиця, як вітер, як думка. З нього було повстання, що вибухає, буря, яка руйнує, полум'я, яке пожирає.

Собака пожирав. Що пожирав собака? Простір. Простір — пожива. Небо створило її, прозору страву для динамічних. Коли одні їдять, інші постують. Коли в багатому домі обриси, то в злиденній оселі лахміття. Коли вгорі пляшки плачуть *Lacrima Christi*³, то внизу очі плачуть кривавими слізьми. Бог вигадав бенкет для душі. І назвав його простором. Безкрая блакить, що розпросторилася між створінням і Творцем, становить казан великих голодних. Блакитний казан: антимон, первень.

Собака біг. Бляшанка підстрибувала дзвіночками арлекіна. І по дорозі заплутався в ногах людини. Людина вклякла. Спинився й собака. Одне стало перед другим. *Homo, canis*⁴. Одне ніби казало: «Визволи мене!» А друге ніби казало: «Геть звідси!» По кількох хвилинах обоє роз'єдналися. Чотириноге спекалося двоногого. *Homo* поніс свою бляшанку. *Canis* поніс свою ганьбу.

Рівний поділ. Ганьба — бляшанка на хвості удачі.

Тоді здалеку, дуже здалеку понуро й таємниче заgrimотіло. То був вітер. То був ураган, він тряс кайдани безкрайого і рикав, мов велетенська пантера. По риканні — рух, порив, крутіж. Ураган нісся, вивертаючи дерева, оті вежі природи, нісся, руйнуючи вежі — дерева мистецтва. Він котив усе, лякав усе, глушив усе. Природа ніби вражала саму себе. Кондор, колібрі Андів, від жаху трусився так, як колібрі, кондор троянд. Ураган рівняв шпилі з підніжжями. Перед ним максимум і мінімум становили одне ціле: ніщо. Ураган підніс палець і загасив сонце. Все огорнула курява. Він ніс куряву вперед, назад, ліворуч, праворуч. Курява вгорі, курява внизу. Вир, конвульсія, руйнування.

Собака, відчувши ураган, спинився.

Обмеженість дивилась у безмежність, не з подивом, не з острахом, а з погордою.

Собаче вичікування межувало з величчю. Щось є у собаці, що нагадує спокій лева або непорушність пустелі. Коли собака спинився, спинилась і бляшанка.

¹ Від яйця (лат.).

² Хвіст, непосидючий (лат.).

³ Вино «Христові слъози» (лат.).

⁴ Людина собака (лат.).

Ураган звіддала бачив цього тихого ворога: він мав його за високого й повного зневаги.

Хто ж він був, щоб йому протистояти? З відстані в один кілометр собака метнувся на ворога. Один і другий заходилися пожирати простір, час і світло. Собака ніс бляшанку, ураган — пилюку. Між ними, навколо них утворився екстатичний подив природи.

Нараз вони зчепилися. Курява закрутилася, бляшанка задзвеніла клекотом Ахіллової зброї. Собака й ураган сплелися в клубок: лють, жадова, шал, божевілья, вся сила і вся слабкість. Блакить промовляла до куряви: ти — ница; курява промовляла до блакиті — ти пихата. Рев, гавкіт, дзеленькання. А вгорі байдужий свідок того всього — Доля. Внизу кумедний свідок того всього — Людина.

Години летіли збуреним листям. Двобій був жорстокий, безнастанний. Він мав безперервність великих пристрастей. Мав упертість жалюгідних уподобань. Коли ураган ширив крила, собака шкірив гострі ікла. Один зуб пантрував одне крило. Крило шукало легеню, щоб її здушити, зуб шукав крила, щоб його порвати. Кожен з отих мечів, що не знали пощади, ніс на вістрі смерть.

Зненацька розлігся вибух, зойк, торжествуючий згук. Пилюка піднялася, повітря прояснилося, і поле битви постало очам враженої людини. Собака пожирав ураган. Пилюка пожирала блакить.

Мінімум нищив максимум.

Чоло звитяжця осявало вранішнє світло. На чолі переможеного чорніла тінь. Між обома лежав непотріб — бляшанка.

2. Стиль *ab ovo*

Вискочив собака з бляшанкою на хвості. Погляньмо спершу, що таке собака, шворка і бляшанка. І погляньмо, чи можливо з'ясувати, звідколи бере початок звичай прив'язувати бляшанку до собачого хвоста.

Собака з'явився шостого дня. Справді, у «Книзі Буття» (част. 1, рядки 24 — 25) знаходимо, що, сотворивши напередодні риб та птахів, Бог згаданого дня сотворив земних і зокрема домашніх тварин; між ними й ту, про яку оце йдеться.

Годі сказати напевно, де початок шворки й бляшанки. Першої в «Ісході» (част. XXII, рядок 1) стосуються такі слова Єгови: «І зробив десять завіс із тіпаного льону...» З чого можна бачити, що вже тоді льон тіпали, отже — шворку вживали. Про бляшанку згадки менш конкретні. У тому самому «Виході» (част. XXVII) пророк згадує про казани. Але одразу ж зазначає, що вони були з бронзи.

Отже, даного випадку ця згадка не стосується.

Хай там як, а буття собаки доведено в «Книзі Буття», існування шворки правдоподібно засвідчується в «Виході». Попри брак достеменних доказів про бляшанку, можемо все ж вірити, не боючися скотитися до абсурду, що вона існувала. За доказ цього служить її вживання.

Але в такому разі: звідки походить звичай прив'язувати бляшанку до псячого хвоста? Щодо цього історія семітських народів така ж темна, як і історія народів арійських. Можна припустити, що євреї цього звичаю не знали. Коли Давид («Царі», част. V, рядок 16) увійшов до міста, танцюючи перед ковчегом, Міколь, дочка Саула, яка його бачила, виснувала з того радісного танцю: він, мовляв, поганий. А з цього висновую, що з євреїв був сумний народ. Те саме припускаю і щодо вавілонців, і щодо ханаанців, щодо абусеїв, амуреїв, філістимлян, атеїстів та єретиків.

Навіть не дивуюся, що всі ті народи не мали звичаю, про який йдеться. Війни, що вони їх провадили, не дозволяли будувати міст: вони виникли порівняно в недавні часи. І звичай прив'язувати бляшанку до собачого хвоста спонукує думати, що він виник одночасно з виникненням міст і являє не що інше, як найперший з міських привілеїв.

Місто — справжня опора суспільства, як родина — опора міста. Щодо цього вчені однастайні. Звідси висновок, що прадавні суспільства, хоч і містили в собі родинний елемент і собаки в них були свійські, все ж не мали й не могли

мати звичаю прив'язувати бляшанку до хвоста такого відданого друга людини. Не було міст, не було й відповідного привілею.

В «Гліаді» немає жодного епізоду, який би згадував про бляшанку, прив'язану до собачого хвоста. Те саме тверджу про Веди, «Пополь-Вух» й про трактати Конфуція.

Один гімн до бога Варуни («Рігведа», 1, рядок 2) говорить про «шворку, низько прив'язану». Та оскільки ці слова вкладено не у псячий рот, а в людський, то поєднати текст із сучасним ужитком украй важко.

Що давні хлопчачки гралися собі, і то всіляко — незаперечний факт перед лицем авторів.

Варон, Цицерон, Ахілл, Авлон, Геліон, Светоній, Проперцій, Марціал мовлять про різноманітні речі, якими забавлялися дітлахи: ляльки, дерев'яні шаблі, кулі й подібні іграшки. Однак жоден із них не прохоплюється навіть словом про собаку з бляшанкою на хвості. Навряд щоб якийсь давній автор не сповістив нам про таку розвагу, якби вона справді існувала в римлян чи греків. Тим більше, що Плутарх урочисто називає подією те, що Алквіад утяв одному псові хвоста...

Отож, дослідивши походження звичаю, переходжу впритул до теми, яка... (забрало часу докінчити).

3. Пишний класичний стиль

Вельми щедрі жнива нагромаджуються перед яснославними умами, які в теперішній битві мають, однак, схрестити зброю, гнучку й витончену, перед достойним учителем і керманичем наших трудів. І хоча мізерність мого духу не дозволить мені славетно вийти з того герцю і, можливо, прирече мене на дочасну поразку, все одно я втішуся неабияк, коли йтиму і слідами звитяжців, і віддаватиму їм похвалу визнання.

Завжди було звичаєм юності прив'язувати бляшанку до заднього відростка собаки, і цей звичай, аж ніяк не гідний похвали, можна сказати майже з певністю, мали дітлахи міста Афін, хоч і була з нього бджолина матка старовини, медами якої ще й досі насолоджується смак тонких поцінувачів.

Певні пустуни, невдоволені своїми шкільними обов'язками, шукаючи, як вилити почуття прикрощів у витівку, прип'яли до собачого хвоста бляшанку. Відчувши приниження, що прийшло разом із шворкою, яка утримувала бляшанку при хвості, переляканий її калатанням по брукованій вулиці, собака біг засліплений й ошалілий, тож не зважав ні на що й ні на кого.

Грунт, з якого зроджується цікавість, виніс сусідів на пороги жител, і, далекі від почуття природного людського милосердя, яке зроджується при видовищі мордованої тварини, вони, насміхаючись, присвистуючи, ще побільшували собачу дратівливість.

Собака нісся вулицями, біг полем, пустелями, поки не зіткнувся віч-на-віч з горою, що на її високих схилах мліло сонце і в узніжжі якої юнак пас худобу.

Найвищий Творець бажав, щоб юнак був милосерднішим за городян і поклав край собачим стражданням. Хлопець мав чулу душу, лагідні очі й не менше чару, ніж найвродливіша діва. З дрючком на плечі він сидів на уламку скелі й гортав сторінки в томі Вергілія, осягаючи думкою розкриля прещедрого його таланту. Коли собака наблизився, юнак розкинув руки й перепинив пса. Хлопець притьмом вимів з гадки поета й худобу і заходився одв'язувати бляшанку від собачого хвоста, що, при винятковій спритності й терплячості, йому й пощастило виконати за лічені хвилини.

Собака, хоч і був великий, видавався мізерним від того, що дітвацьке лукавство штовхнуло його в таке прикре становище. Позбутий бляшанки, він лизнув руки юнакові, і той прийняв його до себе, мовивши: «Віднині будеш супроводжувати мою череду на пашу».

Ви, певно, радієте з оповідання, яке я вже закінчую переповідати, хоч скромний і неопрацьований стиль вашого співтовариша і не може надати картині вражаючих мазків. Високого врожаю є нива для талантів найвищого лету, і уява, хоч вона й поросла вересом і часом буває огорнута темрявою, пряде нитку Аріадни, з якою можна подолати найзаплутаніший лабіринт.

Глибоке бажання сповнює мене заздалегідь утіхою, що її я заживу, читаючи витвори ваших умів, які в усьому будуть гідні нашого навчителя і які викличуть на двобій косу смерті, жнучи щедру ниву нев'янущих лаврів, що ними ви вкоронуєте безсмертні чола...

Отак виглядали ті три написання. Віддаючи їх у друк, я маю спокійне сумління. Бо відкрив трьох письменників!

Віра Вовк — українська поетеса, перекладачка, що живе й працює в Бразилії. Авторка численних поетичних збірок, невтомний популяризатор української літератури в Бразилії, що власним коштом і у власних перекладах видала цілу бібліотеку української класики португальською мовою, популяризатор бразильської літератури на Україні.
